

MURIS IDRIZOVIĆ

MEHMED ŠAKIR KURTČEHAJIĆ

Uz stogodišnjicu »Sarajevskog Cvjetnika«

Svojom iznenadnom pojavom i ličnošću Mehmed Šakir Kurtčehajić, osnivač i urednik »Sarajevskog cvjetnika«, prvog javnog glasila u Bosni i Hercegovini izazvao je i u svoje vrijeme interesovanje mnogih savremenika. S dalekih prostranstava Turske stizali su dopisi i pisma i tražena bliža obavještenja o mladom čovjeku koji je pisao umne, britke i realističke uvodnike stilom i jezikom naroda čiji se glas u to vrijeme malo čuo.

Sudbina je htjela da se Mehmedu Šakiru zaturi pomen i zagubi ime u gluhom dobu istorije, da ga odvede na neznane puteve zaborava. Bez imena, neistražen i fragmentarno poznat, bez istorijskog portreta i ocjene u vremenskoj distanci od sto godina nudi se sada povjesničaru Bosne i Hercegovine lik prvog novinara koji je na izmaku sedme decenije prošlog stoljeća bljesnuo kao munja, obasjao horizont i odmah iščezao i svojim udesom potvrdio bespomoćnost i apsurdnost jave u kojoj su se tako brzo gasile plemenite pobude i htijenja. Za sobom je ostavio želje koje je zgusnuo u jednoj jedinoj rečenici: da mu *zavičaj procvjeta* — i svjedočanstva i zapise o Sarajevu, žiteljima i životu Bošnjaka, njihovom jeziku koji on naziva *slovinским* i opštoj atmosferi svog vremena.

O Mehmedu Šakiru zna se najviše iz tekstova koje je sam o sebi napisao, iz uvodnika, bilježaka, polemika i opšteg angažovanja životom ljudi. Iz njih izbija dinamična, ambiciozna, poletna, darovita ličnost čovjeka u gotovo neharmoničnom odnosu sa likom na fotografiji, blagošću linija, izvjesnoj mirnoći, sigurnosti koja zrači iz njegove pojave.

Ja sam u dvadeset i trećoj godini — počinje Šakir svoju tužnu ispovijest u pismu nepoznatom učenom čitaocu koji se divi stilu i razboritosti njegovih članaka i želi da zna više o autoru i obrazo-

vanju koje je stekao. »Šta sam mogao naučiti?« — pita i sam odgovara, a to je i odgovor čitave generacije i ne samo nje, odgovor vremena u kome se zatekao: »Otac me donekle podučio u osnovnim znanostima. U našim krajevima nema škola gdje se predaju više znanosti da se u ovim godinama izobrazim kao jedan evropski mladić«. Oči mladićeve, vidi se, bile su uprte u Evropu, otud je zračilo svjetlo, raspamsavala se vatra na kojoj se grijao. Negdje u nutrini tinjala je nada kojoj je hrlio, išao u susret i prizivao. Šta mu je još ostalo? — da čita lijepe knjige da bi se »domogao osmanlijskog jezika i stila«, da bi nešto umio napisati, ali preko bosanske granice još nije bio prešao. Koju godinu donije preći će je teško grudobolan, ali se više neće vratiti. Pa ni za grob mu se neće znati. Ostaće u toj istoj Evropi za kojom je toliko čeznuo. Prije toga bio je obišao dvije-tri državne službe i pohodio bosanske varoši. I to je bilo sve — iskustvo, znanje, za svoje doba toliko da oplodi darovitost i skrene pažnju savremenika. Nije ga privlačila Evropa sa svojim metropolama, sjajem i blještavošću svojih gradova, već nauka koja je »u našim krajevima sasvim zanemarena«. Još mlad za sinteze i pouke istorije, još u povoju i formiranju, s vidikom zamagljenim, on ne zna da objasni otkuda toliko nauke u Evropi i pita se »je li to prirodno svojstvo naroda« što se ona tamo »mnogo gaji i njeguje«. Stidljivo i u svom shvatanju vremena i svoje situacije u njoj Šakir izražava »jeretičku« želju »makar bilo i sramota« da se barem u tuđoj zemlji, na tuđem jeziku izobraziti. Ali to mu nije u dio palo, jer nije imao »najprečeg sredstva koje vodi do ljudske sreće«. I tako se ređaju ljudske, obične, nedostižne želje: da nauči francuski jezik »kojim se na Zapadu najviše govori«. I to da nauči »nesmiljeni zulumčar, to jest neznanje nije mu dalo prilike i ostao je samo na svom maternjem jeziku kojim se u njegovom zavičajju najviše govori«.

Kratka životna odiseja Mehmeda Šakira počinje u malom mjestu na Limu (1844), u perifernoj kasabi bosanskog vilajeta, varoši Bijelom Polju, a završava (1872) na Centralnom groblju u Beču, kuda je otišao da potraži lijeka svojoj neizlječivoj bolesti. Koliko se vremena zadržao u svom rodnom Bijelom Polju i kada je iz njega otišao, Šakir nije napisao, a o tome nema ništa ni u literaturi ni u istorijskoj građi. Zna se da mu je otac prešao u Bosnu, da je službovao u bosanskim kasabama i da ga je okupacije Bosne (1878) zatekla u Bihaću.

Na glas Mehmed Šakir je izbio za uprave Topal Osman-paše, koji mu povjerava uredništvo »Bosne«, službenog glasila bosanske uprave. Na tom mjestu Šakir stiče znanja iz stamparstva i dolazi na ideju da pokrene svoj list. »Sarajevski cvjetnik« je izlazio sedmično na četiri strane, dvije spoljašnje ćirilicom na srpskohrvatskom, dvije unutrašnje na turskom jeziku. Prvi broj lista pojavio se dvadeset četvrtog decembra 1868. godine.

Pobude za osnivanje lista Šakir objašnjava u uvodnom broju i deklarise svoj program. U duhu svog vremena s romantičkim zanosom Šakir »i srcem i jezikom« želi da odgovori novom vremenu,

na pozive vremena i zato je našao javni list da »sredstvom ovoga« braći, svojim zemljacima kazuje puteve civilizacije i priča dnevne događaje i ponosi se što će »tijem načinom rodu od koristi biti«. Želi da uvjeri čitaoce u svoje iskrene namjere, a da bi list bio uvažen, valja mu »pokazati svoju iskrenost, a to je glavni uslov da istinu govori i da se partajičnosti ne drži, to jest da ništa ne govori na štetu pravde i istine koliko mu drago uglađenijem riječima iskićen i ukrašen, ako se neće riječi na istini osnivati, neće postići za čim je pošao, jer će ga svaki pametni i pravi čovjek toliko prezirati da ga neće ni u ruke uzeti«.

Na pragu je 1869. godina. »Nastupajuća 1869. godina pokazuje jako naoblačen politički horizont — piše on. Već se daleko čuje grmljavina i svak se nada strašnoj oluji... Vidimo svuda znake nemira, zveku oružja koja blizu buru pokazuje. Ovo stanje nepovjerenja jednog naroda prema drugom traje već preko dvije godine, a za ovo vrijeme svuda se vlada oružjem djece zanimala. Sada su spremanja za rat gotova«. Tim realističkim nagovještajem (24. 12. 1868) Šakir je začeo svoj put novinara. Istorija je ubrzo potvrdila zloslutna predviđanja i prognoze (njemačko-francuski rat, vrenje i revolucija u Francuskoj, ekspanzija Austro-Ugarske). Strašna oluja se tako sve više približavala granicama Bosne. Turska sve manje moćna, primorana na uzmicanje, jedva uspijeva da održi niti i spona sa svojim udaljenim oblastima. U predvečerje događaja koji će prekinuti stoljetnu udesnu sponu s jednom i vezati je s drugom velikom carevinom jedan mlad čovjek osjeća eho zbivanja oko Bosne, koja odsutno čami u svom sporom hodu ususret sudbinskim događajima. Drugi narodi odavno su shvatili zahtjeve novog vremena, otišli daleko, daleko ispred žitelja Bosne, koji još žive u svojoj dalekoj prošlosti, mimo sadašnjosti i stavore tako stoljećima nepomični, bez nade i vjere. To je misao romantičara Šakira, usamljenog u plemenitom poduhvatu prosvjetitelja. Misao boli, peče, davi, guši, obeshrađuje. Ipak — vjeruje da se njegovi zemljaci još mogu spasti i pokrenuti iz letangije i uznosi um kao jedino i osnovno mjerilo vrijednosti čovjeka. »Naša je sada dužnost — piše on 20. 3. 1869 — da svoje svjetlo pokriveno prašom lijenosti i tjelesne ugodnosti otkremo i da se postarimo kako ćemo barem svoje potomke izbaviti iz mraka neznanja, ako sami se već izbaviti ne možemo«.

I već na prvim svojim koracima ovaj samouk velika srca i vjere uviđa bespomoćnost, čak i uzaludnost misije, jer njegov narod »snom mrtvijem spava«. Njegova pisana riječ nema odjeka, nijema poruka gubi se u nedozivu vremena. Čini se da niko ne čuje njen glas, boli ga ravnodušnost sunarodnika, apatija žiteljstva koje se zatvorilo u svoj svijet neukosti i Šakir upire prstom u žižu boljke, njegov vapaj diže se prema nebu:

»Dragi, bože! da li su se svi lanci prosvjetu sprečavajući oko vrata ovoga naroda sapleli... prokleta ovo neznanje da li je ono mrtvačku zemlju na nas bacilo te se ne možemo da probudimo iz ovoga sna«.

Emotivni izlivi govore o ličnosti Mehmeda Šakira i pružaju uvid u dramu usamljenog samouka, oni otkrivaju iluziju ovog mladog entuzijaste u snagu i moć pisane riječi. Mehmed Šakir nije dirao u osveštane institucije, svoju misiju ograničio je na prosvjetu i tražio od svojih zemljaka da otvaraju škole, da obrazuju djecu, upozoravao ih je da su zaostali i da novo vrijeme traži i drugačiji odnos prema svijetu i životu. To je bio njegov domet, dalje više nije mogao, nije imao snage. Učinio je što se u vremenu i prilikama u kojima je živio moglo uraditi. U tišini usamljenosti razmišljao je o svojim zemljacima, vidio ih izvan tokova istorije i pitao se otkuda to. Trezvena, racionalna duha spoznavao je da je to prirodan proces i rezultat jednoga uzrok za »koji doznajemo kad se duboko razmislimo a taj je uzrok što su gore spomenuti narodi (evropski — M. I.) svoje darove, to jest snagu govora i misli bogato iskitili dragijem kame-njem nauke, zanata, trgovine, a najviše trudom, a oni nazadni i mučno živeći narodi ne samo su te darove lišili toga nakita, nego su i svoju prirodnu radinost izgubili«, (14. 2. 1870).

Uvodnici, bilješke, odgovori čitaocima, polemički članci pre-nose Šakirov doživljaj Bosne njegovog vremena, prije svega Sara-jeva. Na stranicama lista nađu se dopisi o prošnjacima, psima-lutali-cama, babama-vračarama, sujvjerju, ali i opširni i korisni članci iz oblasti poljoprivrede, medicine i drugih nauka kojima je želio da podučii svoje zemljake. U početku blaga, očinska riječ puna prijekora vremenom postaje britkija, ljuća, žučnija. I takva ostajala je u uskim okvirima. Upućen na svoje samoučko iskustvo, na svoju inven-ciju i domišljatost on sve brojeve lista ispunjava sam. Bio je infor-mator, komentator, izvještač, urednik. Otuda u listu improvizacije i atmosfera malog grada u kome se gotovo ništa ne događa, u kome je duhovni život sveden na najnužnije manifestacije bivstvovanja.

Mehmed Šakir je uviđao kako je ograničen domet pisane po-ruke, pa je drugu godinu izlaženja lista (1. I 1870) propratio ovim riječima:

»I naš se »Sarajevski cvjetnik« može sravniti s ne-jakim djetetom, jer evo i on samo jednu godinu dana navršii, rasprostirući miris svoga cvijeća, jer vrt najljepši, ako mu nema više od godine, dosta učini, ako se samo od trnja i korova očisti, makar mu vrtar ili nadziratelj naj-bolji bio, a ploda od njega nije moguće očekivati«.

Godina dana je kratak period da bi mogao da ubire plodove, još kraći u zemlji malo pismenoj i s novinama u tiražu od dvije hiljade primjeraka. Stoga Šakir i nije mogao da uoči i iskaže plodove koje je očekivao, makar bila tačna i prihvatljiva ocjena da su »no-vine vaspitavalište ljudstva, izvor znanja i oživljujuće sredstvo za sve što je mrtvo, da su »novine takav učitelj da onaj ko ih ne čita i ne sluša ništa o svijetu ne zna«.

Sličnu misao izrekao je Mehmed Šakir navješćujući treću go-dinu izlaženja svoga lista (2. I. 1872):

»Ovijem brojem stupa naš list u svoju treću godinu. Pri svemu trudu nije naš list došao do te zrelosti da može za svjetske događaje sa svom točnom javljati i svoje čitaoce potpuno zadovoljavati, no poštovanje koje on od svog početka uživa pobuđuje nas i na dalji rad«.

Šakirov sluh za novo vrijeme dizao ga je visoko iznad sunarodnika. U vrijeme uske nacionalne učaurenosti, potpune konfesionalne odvojenosti Šakir je izražavao misli koje su mogle da izazovu zabunu u žiteljstvu, a koje u isto vrijeme predstavljaju ne samo zdravo rasuđivanje već i istančan smisao za ljepotu umjetnosti i njenu značajnu funkciju: »Gdje god se nađe ili vidi kakva umjetnost — pisao je (23. 5. 1870) — treba je usvojiti ne zazirući od koga je ona postala jer nema kod nas toga vjerozakona koji zabranjuje učenje«, učenome čovjeku oči se pretvore u dubine kojima sve krajeve svijeta pregleda, svakome mu se oruđe pretvori u grane koje cvjetaju i donose plod svake koristi svome rodu«.

Ličnost Mehmeda Šakira može biti viđena i iz drugih uglova: nacionalnog, političkog, kulturnog i historijskog. Mehmed Šakir je bio član vilajetskog vijeća, direktor vilajetske štamparije, urednik službenog glasila Bosne i Hercegovine, načelnik grada Sarajeva. Sve te funkcije na svoj način izražavale su se u novinskim tekstovima koje je pisao, a naročito u polemičkim člancima koje je vodio s nekim listovima. Oni kazuju ne samo mišljenje autora Mehmeda Šakira već i stav turske uprave. Istraživača kulturne historije Bosne i Hercegovine, ipak, najviše privlači prosvjetiteljska ličnost Mehmeda Šakira, jer smatra da je najosnovnija i najautentičnija. Locirana u svoje vrijeme u sredini po mnogo čemu izuzetnoj, ova ličnost podrazumijeva žitelje cijele bosanske provincije. Otuda njegov poziv: »O narode, živite u Bosni!« Otuda i misao o vezanosti za bosansko tle, odatle riječi: »Ne gledajmo neke manje razlike kako ko vjeruje — treba bratski da živimo i zajednički o prosvjeti da radimo, ugledavši se na tu uzajamnu ljubav od četini vjeroispovijesti žiteljstva«.

U toku tri i po godine bavljenja novinarstvom Mehmed Šakir je razvio svoje darove oštrog posmatrača, analitičara i slikara čudi svoga vremena, a najviše stiliste, kome su poznate nijanse bogatog izražajnog orkestra jezika. Svojim prozaičnim temama udahnjivao je život sočnim metaforičkim slikama, narodnim poslovicama, poređenjima, što je privuklo pažnju učenih ljudi daleko izvan bosanskih graničnih međa. Bridak polemičar Mehmed Šakir se brani narodnim izrekama: »Bistra se voda ne muti žabijom krekom«, »Strijela je prava zato što leti, a luk je kriv stoga što ostaje na mjestu«. Pažnju filologa inače iznenađuje jasnost, jezgrovitost i izražajno bogatstvo stila i jezika u kojem žive i neki zaboravljeni izrazi i oblici riječi.

Izdavanje novina Mehmed Šakir je smatrao značajnom misijom. Nije ih napustio ni kad je postao predsjednik sarajevske bele-dije (načelstva), već se potrudio da čitaoci obavijesti da će i dalje uredno dobivati svoj »Sarajevski cvjetnik«.

Ali sva ta angažovanja bila su iznad moći jednog čovjeka i iscrpljivala su krhko zdravlje koje je sve više kopnulo. Snaga se tanjila, boljka je podmuklo kopkala, i on sada mora u listu da donosi izvinjenja svojim čitaocima: »Povodom tjelesne slabosti koju već dva mjeseca trpim (29. 4. 1872) po savjetu ljekara primoran sam ovo mjesto radi promjene vazduha i vode ostaviti«. Nada se još da će nadoknaditi čitaocima listove koje neće dobivati, ali sada će učestati izvinjenja, jer je bolest uzela maha. Neposredan i otvoren kakav je bio Mehmed Šakir nastavlja dijalog sa čitaocima i saopštava im: »Iz uzroka bolesti kojoj su svi ljudi podložni nije naš list već tri sedmice svoje čitaoce posjetio«. Ubrzo zatim, 1. jula 1872, pojavio se posljednji broj »Sarajevskog cvjetnika« sa obaviješću urednika da bolest još nije minula, iako danima leži u postelji. To su bile posljednje riječi, riječi bez oprostaja, ali i posljednji dani života mladog čovjeka. Umro je u dvadeset osmoj godini, ostavivši za sobom novine da svjedoče o njemu, njegovim životnim dramama. Njegovom smrću ugasile su se i novine jer se poslovima štampanja ljudi nisu bavili i nisu pridavali značaj.

Mehmed Šakir je živio odviše malo da bi mogao da se trajnije potvrdi kao kulturni misionar i prosvjetitelj. U njegovoj sudbini i dramati je situacija našeg čovjeka toga vremena. Htio je mnogo, zamislili su bile plemenite i progresivne, ali sušica je presjekla sve. Da je poživio više, ko zna kako bi se razvijao. Iako nije ubrao bogate plodove, zaorao je prvi brazdu, uspio je da se nagovijesti i da zametne plodove. Što je plod još nazreo, što se jedva drži stabljike, udes je i sudbina ovog mladog osvjedochenog Bošnjaka, koji nije imao moći da bira, a još manje da utiče na tok svoje sudbine.